

УДК 327.7:316.32
DOI: 10.60022/3(6)-8S

Шуляк Сергій Вікторович

кандидат політичних наук, доцент
доцент кафедри міжнародних відносин
Університет митної справи та фінансів, Україна
Shuliak Serhii
Candidate of Political Sciences, Associate Professor
Associate Professor of the Department of International Relations
University of Customs and Finance, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6499-2000

Морозов Олег Вікторович

доктор історичних наук, доцент
завідувач кафедри історії та теорії держави і права
Університет митної справи та фінансів, Україна
Morozov Oleh
Doctor of historical sciences, Associate Professor,
Head of the Department of History and Theory of State and Law
University of Customs and Finance, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3484-3570

СУЧАСНИЙ МІЖНАРОДНИЙ ПОРЯДОК: СУТНІСТЬ, КРИЗА, АЛЬТЕРНАТИВИ

Анотація. У статті досліджуються сутність сучасного міжнародного порядку, причини та прояви його кризового стану, а також можливі альтернативи. Встановлено, що після Другої світової війни сформувався так званий «ліберальний міжнародний порядок», що спирався на поєднання американського лідерства, багатосторонніх міжнародних інститутів, відкритої економіки та солідарності ліберальних демократій. Проаналізовано основні причини та прояви його кризи та занепаду у перші десятиліття XXI ст., серед яких зміна глобального балансу сил, піднесення нових центрів впливу, негативні наслідки гіперглобалізації, зростання націоналізму і популізму, нездатність міжнародних інститутів реагувати на нові виклики. Розглянуто можливі сценарії трансформації сучасного міжнародного порядку в контексті тенденції до поляризації та перерозподілу сил у світовій політиці.

Ключові слова: міжнародний порядок, міжнародна система, світовий порядок, міжнародний ліберальний порядок, криза, мультиполяризація.

THE CONTEMPORARY INTERNATIONAL ORDER: ESSENCE, CRISIS, AND ALTERNATIVES

Abstract. The profound transformations of world politics in the early twenty-first century, associated with the global financial crisis, the COVID-19 pandemic, intensifying great-power competition, the rise of China, Russia's aggression against Ukraine, the spread of nationalism and populism, and the erosion of American hegemony, indicate the crisis of the contemporary international order and bring to the forefront the question of its future and possible alternatives.

The article examines the principal theoretical approaches to understanding international order developed within Liberal Institutionalism, Realism, and the English School of International Relations. It argues that international order can be understood as a system of norms, institutions, rules, and mechanisms of interstate interaction that ensures a relative degree of stability and predictability in international relations. Particular attention is devoted to the concept of the Liberal International Order and its evolution from the post-war order led by the United States to the globalized order of the unipolar era.

The study demonstrates that the crisis of the Liberal International Order is complex in nature and stems from both its internal contradictions and structural changes in the international system. Among the key factors contributing to its decline are the redistribution of global power, the rise of new centres of influence, the consequences of hyperglobalization, the growth of nationalism, and the limited capacity of international institutions to adapt to emerging challenges. The article also reviews the views of leading scholars regarding the prospects for preserving, reforming, or dismantling the Liberal International Order. Based on an analysis

of contemporary trends, the study identifies the main alternatives to the future international order, including unipolar, bipolar, multipolar, and nonpolar models. Special attention is paid to the concept of a multiplex order as a possible form of post-Western organization of international relations.

Keywords: *international order, international system, world order, Liberal International Order, crisis, multipolarization.*

Постановка проблеми. У перші два десятиліття XXI ст. світ пережив низку масштабних криз, що спричинили руйнівні наслідки для міжнародної системи. Глобальна фінансова криза 2008–2009 рр. і пандемія COVID-19 мали катастрофічні наслідки для світової спільноти, та стимулювали «відкат» від глобалізації. Цей відкат набував різних форм, однією з яких стало посилення правого популізму, що знайшло найбільш яскраве вираження у Brexit та приході до влади у США Д. Трампа, який радикально переглянув роль США у світі та змінив пріоритети американської зовнішньої політики. Російська агресія проти України та поновлення феномену російського реваншизму, невдача США у Афганістані, посилення економічної та військової могутності Китаю та зростання амбіцій низки регіональних держав свідчать про закінчення американської гегемонії, поновлення конфронтації великих держав та перехід міжнародної системи від монополарності до більш поляризованого стану.

Усі ці процеси поставили під сумнів наявний міжнародний порядок (так званий «ліберальний міжнародний порядок» або «порядок, заснований на правилах»), що утвердився після завершення холодної війни, і поєднував економічну глобалізацію, інституційну багатосторонність і політичну гегемонію США. Дискусії про його долю розпочалися щонайменше після глобальної фінансової кризи і надалі тільки посилювалися. Адже крім суто теоретичного виміру проблеми – чим є міжнародний порядок, як і ким він створюється і як змінюється, науковців і політиків хвилюють суто практичні питання – які наслідки руйнації ліберального міжнародного порядку для світу та які можливі альтернативи?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як вже зазначалося, активні дискусії про кризу та занепад ліберального міжнародного порядку розпочалися після глобальної фінансової кризи 2008 р. Особливої гостроти вони набули після приходу до влади у США Д. Трампа, який не приховував скептичного ставлення до нього. Доля сучасного міжнародного порядку опинилася у центрі уваги таких відомих авторів як Дж. Айкенберрі [1; 2; 3], Г. Кіссінджер [4], Г. Аллісон [5], Р. Хаас [6], Ч. Глейзер [7], А. Ачар'я [8], Дж. Міршаймер [9], Р. Швеллер [10] та багатьох інших. Слід також зазначити, що учасниками дискусій щодо стану і перспектив сучасного міжнародного порядку виступають не тільки науковці але й державні й політичні діячі. Зокрема, ця проблема в останні роки перебуває в центрі уваги учасників щорічної Мюнхенської безпекової конференції (Munich Security Conference) [12; 13]. При цьому, якщо кризовий стан ліберального порядку усіма визнається, то щодо його подальшої долі спостерігається гранично широкий діапазон думок – від апології та закликів до порятунку (Дж. Айкенберрі [3], Р. Каган [11]) до жорсткої критики та застережень від спроб порятунку (Г. Аллісон [5], Дж. Міршаймер [9]).

Метою статті є з'ясування специфіки ліберального міжнародного порядку, встановлення причин його занепаду та руйнації, а також визначення його можливих альтернатив.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до розгляду особливостей ліберального міжнародного порядку (далі ЛМП), слід зробити певне застереження щодо вживання поняття «міжнародний порядок». У науковій літературі використовуються три близькі, але не тотожні поняття: «міжнародний порядок», «світовий порядок» та «глобальний порядок» (і навіть «глобальний світовий порядок» [14, с.1]). Їхнє розмежування відображає певну еволюцію міжнародної системи – від класичної міждержавної моделі до сучасної глобалізованої взаємозалежності. Далеко не всі автори надають значення цьому розмежуванню і застосовують ці поняття (особливо перші два) одночасно, фактично як тотожні, що не є коректним. У цій роботі ми будемо користуватися переважно поняттям «міжнародний порядок» як таким, що є більш адекватним сучасному стану міжнародної системи. Поняття «світовий порядок» також уживається, але переважно для більш точної передачі поглядів того чи іншого автора, чий праці було використано у роботі.

Саме поняття «міжнародний порядок» не отримало загальновизнаного визначення. Погляди авторів різняться залежно від їхньої приналежності до того чи іншого теоретичного напрямку. Так, Г. Булл – представник «англійської школи» – вважає, що міжнародний порядок це «впорядкована модель діяльності, яка підтримує базові (первинні) цілі суспільства держав, або міжнародного суспільства» [15, с. 8]. Для представника наступального реалізму Дж. Міршаймера «порядок – це організована група міжнародних інституцій, які допомагають регулювати взаємодію між державами-членами». Великі держави створюють і керують порядками. Вони формулюють правила так, щоб вони відповідали їхнім

власним інтересам [9, с. 9].

Дж. Айкенберрі – представник ліберального інституціоналізму, розуміє міжнародний порядок як інституціоналізовану систему взаємодії держав. «Міжнародний порядок проявляється у встановлених правилах та домовленостях між державами, які визначають та регулюють їх взаємодію» [2, с. 12]. Війни та потрясіння – тобто безлад – перетворюються на порядок, коли стабільні правила та домовленості встановлюються шляхом угоди, примусу чи іншим чином. Порядок існує у структурованих відносинах між державами. Держави діють відповідно до набору організаційних принципів, що визначають ролі та умови їхньої взаємодії.

Представник неокласичного реалізму Р. Швеллер розуміє порядок як певний стан системи: «Натомість порядок слід розуміти як континуум можливих станів – від більшого до меншого рівня впорядкованості. Система демонструє певний рівень порядку тоді, коли сукупність окремих елементів, що її складають, пов'язана між собою відповідно до певної моделі. Динаміка системи є не хаотичною чи випадковою, а узгоджується з певним розпізнаваним принципом або принципами. Порядок існує принаймні тоді, коли система демонструє певний ступінь передбачуваності, тобто коли спостерігаються регулярності та закономірності, що ґрунтуються на зрозумілій і послідовній логіці» [10, с. 24]. Деякі системи характеризуються стійким і тривалим порядком. Інші є вкрай нестабільними, тому порядок у них може швидко й без попередження перетворитися на хаос.

Отже, міжнародний порядок можна розуміти як певну організацію міжнародних відносин, яка протилежна анархії і передбачає наявність спільних інститутів, норм і цінностей, що створюють умови існування, безпеки та розвитку держав, їх взаємодії на міжнародній арені.

Спробу теоретичного осмислення сутності ЛМП здійснив у своїх працях Дж. Айкенберрі [1;2;3]. Він намагається пояснити, як і чому цей порядок виник, яким чином функціонував і чому опинився в кризі. Дж. Айкенберрі зауважує, що ідея «ліберального» міжнародного порядку має два значення. «По-перше, міжнародний порядок є ліберальним у тому сенсі, що він має ліберальні характеристики – відкритість, верховенство права, а також принципи взаємності та недискримінації. Але порядок може бути ліберальним і в іншому сенсі – як система, побудована навколо співробітництва ліберальних демократій, причому конкретні форми цього співробітництва не обов'язково є «ліберальними» за своєю суттю» [3, с.18-19]. Післявоєнний міжнародний порядок (після Другої світової війни), очолюваний США, був сформований на основі системи двосторонніх і багатосторонніх союзів, і така кооперативна безпека сама по собі не має ліберальних властивостей. Вона є ліберальною лише в тому сенсі, що об'єднує ліберальні демократії. ЛМП також може базуватися на ієрархічних відносинах, які суперечать ліберальним нормам суверенної рівності та відносинам, заснованим на правилах. Крім того, ліберальні демократії можуть діяти відверто «неліберально» за межами ЛМП, втручаючись у справи інших держав на периферії системи.

Дж. Айкенберрі виходить із тези, що ліберальний інтернаціоналізм є довготривалим історичним проектом, спрямованим на створення сприятливого для ліберальних демократій міжнародного середовища. Це «сукупність ідей і проєктів, спрямованих на організацію світу ліберальних демократій... Це традиція мислення і практики, яка прагне організувати та реформувати міжнародний порядок таким чином, щоб зміцнювати й сприяти безпеці, добробуту та прогресу ліберальної демократії» [3, с.7].

Ліберальний інтернаціоналізм як політичний проєкт – це сукупність програм і стратегій, які втілювалися через діяльність мислителів, дипломатів, політичних лідерів, які діяли в умовах політичних, економічних, технологічних і геополітичних трансформацій свого часу: 1) піднесення і розвиток ліберальної демократії; 2) перехід від світу імперій до світу національних держав; 3) посилення економічної та безпекової взаємозалежності; 4) піднесення і занепад британської та американської гегемонії. Ці процеси створювали ті проблеми, дилеми, загрози та можливості, у відповідь на які ліберальний інтернаціоналізм формував свої ідеї та політичні програми [3, с. 8-9].

У своїй основі ліберальний інтернаціоналізм пропонує бачення *відкритої системи, заснованої на правилах*, у якій держави здійснюють торгівлю та співпрацюють для досягнення взаємної вигоди. Ліберальні демократії мають спільні інтереси у створенні кооперативного міжнародного порядку, організованого навколо принципів стриманості, взаємності та суверенної рівності. Держави здатні долати обмеження та співпрацювати з метою вирішення дилем безпеки, здійснення колективних дій і забезпечення економічної та політичної стабільності. Водночас вважається, що потужні держави (гегемони) мають стимули до стримування власного використання сили та здатні переконливо демонструвати свої зобов'язання іншим державам.

Звідси, міжнародний порядок – це сконструйований результат, сформований організаційними структурами та угодами, що має риси своєрідного «контракту». Це продукт свідомих людських дій, який відображає прагнення держав створити правила та інституції, за допомогою яких вони взаємодіють між собою. Міжнародний порядок, заснований на правилах та інституціях, робить світ кращим, більш

гуманним і безпечнішим для ліберальної демократії [3, с. 16-17].

Ліберальні демократії не можуть забезпечити свою безпеку чи процвітання в ізоляції; для цього їм необхідно створювати ширший міжнародний простір, у межах якого вони можуть існувати та розвиватися. Звідси, Дж. Айкенберрі виокремлює п'ять груп ідей (або елементів), які сформували ЛМП: 1) відкритість і торгівля; 2) правила та інституції; 3) солідарність ліберальних демократій; 4) кооперативна безпека; 5) прогресивні соціальні цілі [3, с. 33-42].

Після Другої світової війни, на думку Дж. Айкенберрі, сформувався західноцентричний, багаторівневий і глибоко інституціоналізований порядок під керівництвом США. Він передбачав створення більш інституціоналізованої та стійкої системи, що включала Організацію Об'єднаних Націй (ООН), Бреттон-Вудські фінансові інституції та механізми колективної безпеки. Цей новий тип міжнародного порядку був організований навколо відкритої торгівлі, кооперативної безпеки, багатосторонності, демократичної солідарності та американського лідерства. Було створено регіональні та глобальні інституції для сприяння співробітництву, закріплення спільних норм і зближення суспільств. У цій системі США поступово брали на себе дедалі більше функцій і зобов'язань, а їхня економічна та політична система стала центральним елементом ліберальної гегемонії. Цей порядок був більш ієрархічним і мав ширші соціальні цілі, ніж попередні [3, с. 44].

Після завершення холодної війни цей порядок розширився на глобальний рівень і увійшов у фазу так званої «ліберальної гегемонії». США як домінуюча держава прагнули поширити ліберальні принципи на глобальному рівні, поєднуючи військову, економічну та інституційну силу. Саме в цей період відбувається максимальне розширення ЛМП, але водночас закладаються передумови його майбутньої кризи. Те, що відбулося у 1990-х рр., стало граничним наближенням світу до «ліберального моменту».

Протягом першого десятиліття після холодної війни гегемонія США як єдиної наддержави, що мала глобальні військові, економічні та культурні ресурси впливу, не викликала сумнівів. 1990-ті рр. стали періодом однополярності, яку американські аналітики описували як «мир під керівництвом США» (*Pax Americana*), або феномен «однополярного моменту». Дж. Айкенберрі так описує стан справ: «Прогресивні сили історії, до яких апелювали ліберальні інтернаціоналісти ще з XIX ст., здавалися живими й дієвими та працювали на трансформацію й розширення ліберально-демократичного ядра глобальної системи. Північноамериканська угода про вільну торгівлю (NAFTA), Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АРЕС) та Світова організація торгівлі (СОТ) стали символами зміцнення правил та інституцій світової економіки. Європейський Союз відкрив свої двері для нових членів і продовжив рух шляхом політичної та економічної інтеграції. НАТО розширилося на схід. Росія стала квазічленом Заходу, приєднавшись до формату G7, який перетворився на G8, а Китай став «стратегічним партнером» Вашингтона. Політика президента Клінтона, спрямована на побудову порядку після холодної війни на основі розширення ринків, демократії та міжнародних інституцій, стала, здавалося, втіленням ліберального бачення міжнародного порядку. Наприкінці 1990-х рр. американські посадовці вже називали Сполучені Штати «незамінною нацією», яка за допомогою своєї сили, ідей та успадкованої системи інституцій і партнерств забезпечує глобальний порядок. Уперше в сучасну епоху дослідники почали говорити про однополярний світовий порядок» [3, с. 256].

Криза ЛМП, на думку Дж. Айкенберрі, коріниться саме у його глобалізації після холодної війни. У біполярній системі ліберальний порядок був невеликим клубом західних держав, які підтримували американське лідерство в обмін на гарантії безпеки, підтримку економічної відкритості та дотримання правил і інститутів. Після розпаду СРСР та його союзницької системи ЛМП почав розширюватися назовні, оскільки дедалі більше держав здійснювали необхідні політичні та економічні трансформації. Без радянської загрози демократії втратили відчуття належності до «спільноти безпеки» зі спільними цінностями та прихильністю до прогресивних реформ. Розширення членства створило потребу в нових компромісах, ролях і відповідальностях у ситуації, коли вплив США вже був меншим. Німеччина та Японія зі своїми торговельними й виробничими системами стали менш залежними від американського ринку. Китай скористався відкритістю міжнародної економіки, але не здійснив внутрішніх ліберальних реформ. Держави всередині ЛМП дедалі більше розходяться у своїх інтересах та підходах до вирішення глобальних проблем – зміни клімату, тероризму та поширення зброї [3, с. 269-274].

Думка про надмірне поширення ЛМП як причину його кризи є доволі поширеною серед дослідників. Так, А. Кулі та Д. Нексон, стверджують, що криза ліберального порядку спричинена його надмірним поширенням на країни з іншими культурами та традиціями. Зокрема, внаслідок намагання США та держав Західної Європи інтегрувати колишні комуністичні країни до західних економічних і безпекових інституцій, вважаючи, що міжнародні організації та торгівля зрештою соціалізують ці режими до прийняття ліберальних міжнародних норм і демократії [16, с. 22, 25].

Серед більшості американських вчених існує стійкий консенсус щодо визнання визначальної

ролі ЛМП у підтриманні тривалого миру між великими державами протягом останніх семи десятиліть після Другої світової війни, а також тези про те, що побудова цього порядку була головною рушійною силою участі США у світовій політиці протягом цього періоду [2, с.12; 5, с.124; 14, с.3]. Проте серед дослідників немає єдності щодо щирості прагнення США підтримувати ЛМП. Одні наголошують на перевагах системи, побудованої на торгівлі, демократії та дипломатії через багатосторонні інституції, тоді як інші стверджують, що апеляції США до ліберального міжнародного порядку були не більше ніж корисливим і часто небезпечним міфом [14, с. 3]. Відповідно, різняться думки й у питанні про доцільність його збереження.

Так, Р. Каган у праці *«The Jungle Grows Back: America and Our Imperiled World»*, з сумом констатує, що США втратили контроль над порядком, який вони створили після Другої світової війни, і над «новим світовим порядком», проголошеним президентом Бушем після падіння комунізму наприкінці 1980-х рр. Він закликає до порятунку та висловлює занепокоєння наслідками краху ЛМП, який він порівнює з «садом» про який слід піклуватися, адже він «постійно перебуває під облогою природних сил історії – джунглів, чії ліани та бур'яни постійно загрожують його поглинути». Йому на зміну йде силове суперництво, традиційно притаманне міжнародній політиці [11, с. 5–6].

Дж. Айкенберрі зберігає оптимізм щодо майбутнього ЛМП: «Ліберальний інтернаціоналізм як спосіб організації світу все ще має майбутнє. Ідеї та імпульси відкритого, заснованого на правилах і орієнтованого на прогрес міжнародного порядку глибоко вкорінені у світовій політиці... У світі, де зростає економічна та безпекова взаємозалежність, він і далі залишається найбільш послідовним, функціональним і широко прийнятим способом організації міжнародних відносин». Разом із тим, він визнає, що «сучасним ліберальним інтернаціоналістам доведеться переосмислити та заново винайти свій проект» [3, с. 6]. Він закликає «переглянути гегемоністський характер ліберального інтернаціоналізму або, принаймні, створити постгегемоністський консорціум держав-однодумців, які могли б спільно підтримувати реформований ліберальний порядок» [3, с. 30].

Реалісти скептично ставляться як до самої концепції ЛМП, запропонованої його прихильниками, так і до закликів його збереження. Так, Г. Аллісон у статті з промовистою назвою *«The Myth of the Liberal Order: From Historical Accident to Conventional Wisdom»* (2018) критикуючи ключові ідеї прихильників ЛМП, стверджує, що «Довгий мир» був не результатом ліберального порядку, а побічним продуктом небезпечного балансу сил між Радянським Союзом і Сполученими Штатами протягом чотирьох з половиною десятиліть холодної війни, а потім короткого періоду домінування США. Участь США у світі була зумовлена не бажанням просувати лібералізм за кордоном або побудувати міжнародний порядок, а необхідністю робити те, що було необхідно для збереження ліберальної демократії вдома» [5, с. 125]. Він відкидає заклики до зміцнення ЛМП і пропонує «замість того, щоб намагатися повернутися до уявного минулого, в якому Сполучені Штати формували світ за своїм образом і подобою», зосередитися на реконструкції життєздатної ліберальної демократії всередині країни [5, с. 125]. Для США достатньо підтримувати світовий порядок, «безпечний для різноманітності» – як ліберальної, так і неліберальної. «Це передбачає адаптацію зусиль США за кордоном до тієї реальності, що інші країни мають протилежні погляди на управління і прагнуть встановити свій власний міжнародний порядок за своїми власними правилами» [5, с. 133].

Ч. Глейзер заперечує аналітичну цінність концепції ЛМП (тобто логіки та механізмів, за допомогою яких ЛМП нібито забезпечує певні результати) при розгляді зовнішньої політики США, через «теоретичні слабкості», які не дозволяють їй належним чином пояснювати взаємодію США зі своїми супротивниками чи союзниками. «Концепція ЛМП є внутрішньо орієнтованою: вона зосереджується на взаємодії між державами, які є членами ЛМП, а не на взаємодії між державами, що належать до ЛМП, і тими, що до нього не входять. Це є серйозним обмеженням, оскільки ЛМП є частковим порядком; він не включає (і не включав) ключові великі держави. Наприклад, під час холодної війни він не охоплював Радянський Союз; сьогодні ж ані Китай, ані росія не є повністю інтегрованими до нього. Відповідно, концепція ЛМП мало що може пояснити щодо найважливіших питань міжнародної політики...» [7, с. 52-53]. Зокрема, Ч. Глейзер заперечує поширену думку про роль ЛМП у збереженні миру під час холодної війни: «Ефективне балансування завдяки американським альянсам, стримування, підтримуване ядерною зброєю, та біполярність є значно вагомішими поясненнями миру холодної війни» [7, с. 77]. Більше того, на його думку, розгляд політики США крізь призму ЛМП потенційно є небезпечним, адже перебільшуючи загрозу, яку становлять незначні зміни політичного статус-кво він може спонукати їх до надмірно конфронтаційної політики. «США ризикують послабити власну безпеку, якщо виходитимуть із припущення, що ЛМП має бути збережений» [7, с. 85-87].

Ще більш категорично налаштований Дж. Міршаймер. Порядок часів холодної війни він не вважає ані ліберальним, ані міжнародним. Це був обмежений порядок, головною метою якого було безпекове суперництво з іншим обмеженим порядком на чолі з СРСР. ЛМП є можливим лише в

однополярній системі, де провідна держава є ліберальною демократією. У якості ЛМП він розглядає лише той порядок, який США очолили після закінчення холодної війни [9, с. 8, 49], коли вони обрали стратегію ліберальної гегемонії, що полягала у прагненні «поширювати демократію по всьому світу, сприяти розвитку відкритої міжнародної економіки, створювати міжнародні інституції та просувати права людини» [9, с. 16-17].

Констатуючи наявну глибоку кризу ЛМП, Дж. Міршаймер не вірить у можливість його порятунку, адже «цей порядок був приречений на провал із самого початку, оскільки містив у собі зерна власного руйнування» [9, с. 8]. Три фатальні вади ЛМП прирекли його на занепад. По-перше, втручання у політику інших держав з метою перетворення їх на ліберальні демократії, призвели до зворотного ефекту та підірвали легітимність ЛМП. По-друге, ЛМП створює умови, що провокують серйозні політичні проблеми, пов'язані із суверенітетом та національною ідентичністю, всередині самих ліберальних демократій. По-третє, гіперглобалізація викликала значні економічні проблеми усередині ліберальних демократій, включно із державою-гегемоном, що мають серйозні внутрішньополітичні наслідки [9, с. 30-31].

Перші дві спровокували підйом націоналізму, який як більш потужна ідеологія «неминуче бере гору над лібералізмом щоразу, коли вони вступають у суперечність, тим самим підриваючи порядок у самій його основі» [9, с. 8]. У свою чергу, гіперглобалізація, пов'язана з відкритою міжнародною економікою, сприяла піднесенню Китаю, що разом із відновленням могутності росії підірвало однополярність – ключову умову для існування ЛМП [9, с. 31].

Ще один відомий представник реалізму Р. Швеллер, також вказує на об'єктивний характер занепаду ЛМП і переконаний, що його відновлення ніколи не стане реальністю. Заперечуючи поширену думку про провідну роль Д. Трампа у цьому, він зазначає, що його перемога є радше наслідком, ніж причиною. Д. Трамп сприяв незворотному характеру занепаду ЛМП, але справжня причина полягає у драматичних змінах у міжнародній структурі – глобальній деконцентрації влади, що створила більш конкурентне середовище суперництва великих держав. Ці зміни спонукали США відмовитися від своєї лідерської ролі та зосередитися на внутрішніх справах. [17, с. 61–62].

Більш близькій до ліберального інституціоналізму Р. Хаас, також схильний пояснювати занепад сучасного світового порядку передусім змінами у балансі сил. На його думку, він «виявився неспроможним впоратися зі змінами у розподілі сили: піднесенням Китаю, появою кількох середніх держав (зокрема Ірану та Північної Кореї), які відкидають важливі аспекти існуючого порядку, а також виникненням недержавних акторів – від наркокартелів до терористичних мереж – здатних становити серйозну загрозу порядку як усередині держав, так і між ними». Крім того, він згадує дестабілізуючі наслідки глобалізації, посилення націоналізму та популізму, неефективність та неспроможність міжнародних інституцій адаптуватися до нових умов [6, с. 28]. Як і реалісти він вважає, що відновити старий порядок неможливо, зокрема й через появу нових викликів. На його думку, необхідно зміцнити окремі елементи старого порядку та доповнити їх заходами, які враховують нову динаміку розподілу сили й нові глобальні проблеми. Для цього потрібно не відновлювати старий порядок, а створювати новий [6, с. 28-29]. Разом із тим він відкидає політику його свідомої руйнації: «Одна річ – коли міжнародний порядок повільно руйнується сам по собі; зовсім інша – коли країна, яка відіграла ключову роль у його створенні, сама очолює процес його демонтажу» [6, с. 30].

Думки про приреченість ЛМП набувають усе більше прихильників як серед вчених, так і серед політиків. Так, напередодні щорічної Мюнхенської безпекової конференції (лютий 2026 р.) було оприлюднено її традиційну доповідь з промовистою назвою – «Under Destruction». Її автори песимістично налаштовані щодо долі ЛМП, адже йдеться вже не про кризу чи потребу реформ, а про його активний демонтаж. Вони вживають термін «політика руйнівного молоту» («wrecking-ball politics»), до якої вдалися політичні сили, що прагнуть, користуючись розчаруванням у лібералізмі та демократичних інститутах, демонтувати структури, які, на їхню думку, перешкоджають появі сильніших і заможніших держав. На чолі тих, хто обіцяє звільнити свої держави від обмежень існуючого порядку, перебуває нинішня адміністрація США. Таким чином, міжнародний порядок, сформований після 1945 р., перебуває у стані «руйнування». У підсумку «ми можемо побачити світ, сформований не принциповою співпрацею, а транзакційними угодами, не суспільними, а приватними інтересами, не універсальними нормами, а регіонами, що перебувають під домінуванням регіональних гегемонів» [13, с. 9].

Усвідомлення невідворотності краху ЛМП, що спирався на американську гегемонію, ставить питання про можливі альтернативи. Як провідну тенденцію у зміні міжнародного порядку дослідники відзначають перерозподіл сил на користь більшої кількості держав, що змагаються за вплив. Причому багатополарність виявляється не лише у розповсюдженні матеріальної сили, а й у тому, що світ став більш поляризованим в ідеологічному плані. Певним узагальненням дискусій з цього приводу можна вважати доповідь минулорічної Мюнхенської безпекової конференції (лютий 2025 р.) з

відповідною назвою – «Multipolarization». Її автори констатують формування нового мультиполярного порядку, що визначається процесом *мультиполяризації* – триваючим перерозподілом сили у напрямі «багатополярності», коли численні потужні актори змагаються за вплив. У доповіді, зокрема, зазначається: «У дискусіях з питань зовнішньої політики вже стало загальноновизнаним фактом, що світ стає дедалі більш «багатополярним». Хоча ступінь, в якому сучасний світ вже є багатополярним, залишається предметом суперечок, «багатополярність» світу є фактом: з одного боку, влада переходить до більшої кількості суб'єктів, які мають можливість впливати на ключові глобальні питання. З іншого боку, світ переживає посилення поляризації як між багатьма державами, так і всередині них, що заважає спільним підходам до глобальних криз та загроз» [12, с. 9].

У доповіді запропоновано чотири моделі розуміння еволюції сучасного світового порядку: однополярність, біполярність, мультиполярність та неполярність. При цьому автори констатують, що у сучасній системі наявні елементи всіх чотирьох моделей.

Однополярність. Прихильники такого погляду вважають, що світ і надалі залишається однополярним, а глобальні зміни у співвідношенні сил є менш драматичними, ніж це часто подається. Спираючись на аналіз показників могутності держав, вони стверджують, що США й надалі залишатимуться єдиною наддержавою. Політика Д. Трампа може свідчити про завершення епохи *Rex Americana* та переосмислення глобальної ролі США як гаранта міжнародного порядку. Однак ніщо не вказує на те, що вони найближчим часом відмовляться від свого статусу провідної світової держави [12, с. 14]. Така логіка певною мірою співзвучна з ідеєю «модернізованого міжнародного порядку, підтримуваного США» Р. Хааса [6, с. 30].

Біполярність. Цей підхід виходить з того, що сучасні тенденції вказують на формування нової біполярної епохи, в якій лише США та Китай мають статус наддержав, тоді як усі інші країни не володіють достатніми економічними або військовими можливостями. Інакше кажучи, скорочення розриву в могутності між Китаєм і США та, водночас, збільшення розриву між Китаєм і будь-якою третьою за силою державою, веде до формування нової біполярної міжнародної системи [12, с.15].

Мультиполярність. Ті, хто поділяють такий погляд або встановлюють нижчий поріг для набуття статусу великої держави, або сумніваються, що держава повинна бути великою потугою в усіх сферах, щоб вважатися окремим «полюсом» міжнародної системи. З цієї точки зору багатополярний світ не означає наявності кількох держав із приблизно однаковими можливостями. Достатньо того, щоб значна частина сили була зосереджена більш ніж у двох державах. Відповідно, такі країни, як Бразилія, Франція, Німеччина, Індія, Японія та росія, цілком можуть розглядатися як важливі глобальні держави. Саме члени G7 та BRICS вирізняються значними ресурсами впливу в низці сфер, навіть якщо не домінують у всіх вимірах могутності. Через високий рівень взаємозалежності сучасного світу, будь-яка держава, що контролює важливий ресурс або відіграє значну міжнародну роль у певній сфері, не може розглядатися як другорядний учасник міжнародної політики [12, с.17-18].

4. *Неполярність.* Йдеться про процес поширення та розсіювання влади (*diffusion of power*) у сучасному світі. Деякі дослідники вказують на наявність тенденції до «неполярності» (*nonpolarity*), за якої можливості великих держав впливати на міжнародну систему є більш обмеженими ніж раніше, оскільки влада й вплив розподіляються між ширшим колом акторів, існують у різних формах і не можуть легко трансформуватися з однієї сфери в іншу [12, с. 19].

На наш погляд, близька реалістам ідея майбутнього біполярного протистояння США та Китаю [9, с.50; 17, с.61], є більш адекватною у поясненні динаміки сучасної міжнародної системи. У цьому сенсі доволі обґрунтованим виглядає бачення Р. Швеллера, за яким відбувається рух до «*незбалансованої біполярності*», в якій США збережуть лідерство, а Китай залишатиметься другим номером [10, с. 228]. На користь біполярного сценарію свідчить, також, те, що і в уявленнях американського політичного істеблішменту вже цілком сформувався образ Китаю як єдиного співставного конкурента. Ми можемо бачити це в останніх редакціях Стратегії національної безпеки США (2022 і 2025 рр., відповідно за президентів Дж. Байдена і Д. Трампа [18; 19]) – документі, який визначає бачення місця США у світі й пріоритети зовнішньої політики. У редакції 2022 р. прямо зазначається: «КНР є єдиним конкурентом, який має як намір змінити міжнародний порядок, так і дедалі більші економічні, дипломатичні, військові та технологічні можливості для досягнення цієї мети. Пекін прагне створити розширену сферу впливу в Індо-Тихоокеанському регіоні та стати провідною державою світу» [18, с. 23].

Хоча китайське керівництво відкрито не висловлює таких претензій і частіше говорить про мультиполярний світ, це аж ніяк не знімає з нього підозри з боку американців. Показовою, в цьому сенсі, є реакція «*The Washington Post*» на візит Д. Трампа до Китаю (травень 2026 р.), який сам він, за аналогією з G7, позначив як «G2»: «Хоча ці слова належали саме Трампу, образ двох наддержав, що мають приблизно рівний статус, був саме тим результатом, якого прагнув досягти Сі Цзіньпін під час цього візиту, зазначають аналітики. Протягом двох днів переговорів у Пекіні ретельно продумана

церемоніальність, а також взаємні жести дружби й поваги між двома найвпливовішими людьми світу продемонстрували геополітичну реальність, до якої Китай давно прагнув, а Сполучені Штати традиційно не хотіли її визнавати» [20].

Деякі автори не обмежуються аналізом змін у полярності й стверджують, що йдеться про історичний перехід, який охоплює не лише глобальний зсув влади, а й формування постзахідного глобального порядку. Так, А. Ачар'я доводить, що цей новий порядок не є просто більш інклюзивною версією ЛМП. Йдеться про значно більш різноманітний і плюралістичний порядок, визначений співіснуванням і напашаруванням елементів ЛМП з паралельними порядками нових держав, що піднімаються (*emerging powers*). Він називає цей порядок «мультиплексним» (*multiplex*). «По суті, мультиплексний світ (Multiplex World) є культурно й політично різноманітним, але водночас глибоко взаємопов'язаним і взаємозалежним. Такий світ є децентрованим у тому сенсі, що в ньому немає глобального гегемона, натомість існують численні, взаємопов'язані рівні управління – глобальний, регіональний і локальний. Правила та інститути світового порядку не контролюються жодною окремою державою чи невеликою групою держав зі схожими поглядами (наприклад, «Заходом»). Натомість джерела ідей і підходів до організації порядку є розосередженими та спільно формуються акторами, які мають різні матеріальні можливості [8, с. 30].

Висновки. Незважаючи на наявні концептуальні розбіжності щодо визначення сутності та оцінки сучасного міжнародного порядку, можна констатувати, що він сформувався після Другої світової війни та спирався на поєднання американського лідерства, багатосторонніх міжнародних інститутів, відкритої економіки, кооперативної безпеки та солідарності ліберальних демократій. Після закінчення холодної війни він набув глобального характеру, внаслідок реалізації США стратегії ліберальної гегемонії.

Сьогодні криза й навіть руйнація ліберального міжнародного порядку є цілком очевидними. Серед основних причин дослідники називають зміну глобального балансу сил, піднесення Китаю та інших центрів впливу, відносне послаблення позицій США, негативні наслідки гіперглобалізації, зростання націоналізму і популізму, нездатність міжнародних інститутів ефективно реагувати на нові виклики, а також суперечність між універсалістськими претензіями ліберального порядку та політичним і культурним різноманіттям сучасного світу.

Серед дослідників відсутній консенсус щодо майбутнього ліберального міжнародного порядку. Частина авторів виступає за його реформування та адаптацію до нових умов, тоді як інші вважають занепад порядку, заснованого на американській гегемонії, незворотним і розглядають можливі альтернативи. Як провідну тенденцію у зміні міжнародного порядку дослідники відзначають тенденцію до більшої поляризації та перерозподілу сил на користь більшої кількості держав. Причому це виявляється не лише у матеріальному вимірі сили, а й у тому, що світ стає більш поляризованим в ідеологічному сенсі. Серед наявних сценаріїв еволюції міжнародного порядку найбільш вірогідним, на наш погляд, виглядає біполярний варіант, зокрема у версії Р. Швеллера, що передбачає рух до незбалансованої біполярності.

Література

1. Ikenberry G. John. *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars*. Princeton: Princeton University Press, 2001. 293 p.
2. Ikenberry G. John. *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*. Princeton: Princeton University Press, 2011. 392 p.
3. Ikenberry G. John. *A World Safe for Democracy: Liberal Internationalism and the Crises of Global Order*. New Haven: Yale University Press, 2020. 432 p.
4. Kissinger H. *World Order: Reflections on the Character of Nations and the Course of History*. New York: Penguin Press, 2014. 420.
5. Allison G. The Myth of the Liberal Order: From Historical Accident to Conventional Wisdom. *Foreign Affairs*. 2018. Vol. 97, № 4. P. 124-133.
6. Haas R. How a World Order Ends. And What Comes in Its Wake. *Foreign Affairs*. January / February 2019. Vol. 98, № 1. P. 22-30.
7. Glaser C. L. A Flawed Framework: Why the Liberal International Order Concept Is Misguided. *International Security*. 2019. Vol. 43, №4. P. 51-87. DOI: https://doi.org/10.1162/isec_a_00343
8. Acharya A. *Constructing Global Order: Agency and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 215 p.
9. Mearsheimer J.J. Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order. *International Security*. Spring 2019. Vol. 43, № 4. P. 7-50. DOI: https://doi.org/10.1162/ISEC_a_00342
10. Schweller R. L. *Broken Cycle: World Politics in the Age of Dissent*. Cambridge: Cambridge

University Press, 2026. 323 p.

11. Kagan R. *The Jungle Grows Back: America and Our Imperiled World*. New York: Knopf, 2018. 192 p.

12. Munich Security Report 2025: Multipolarization / Edited by Tobias Bunde, Sophie Eisentraut and Leonard Schütte. Munich: Munich Security Conference, February 2025. DOI: <https://doi.org/10.47342/EZUC8623>

13. Munich Security Report 2026: Under Destruction / Edited by Tobias Bunde and Sophie Eisentraut. Munich: Munich Security Conference, February 2026. DOI: <https://doi.org/10.47342/JWIE5806>

14. Jervis R., Labrosse D. N., Goddard S.E., Rovner J. Introduction. *Chaos Reconsidered: The Liberal Order and the Future of International Politics* / Edited by Robert Jervis, Diane N. Labrosse, Stacie E. Goddard, and Joshua Rovner; with George Fujii. New York: Columbia University Press, 2023. P. 1–11.

15. Bull H. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. Third Edition. Basingstoke: Palgrave, 2002. 329 p.

16. Cooley A., Nexon D. *Exit from Hegemony: The Unraveling of the American Global Order*. New York: Oxford University Press, 2020. 305 p.

17. Schweller R. L. Trump's Realism. *Chaos Reconsidered: The Liberal Order and the Future of International Politics* / Edited by Robert Jervis, Diane N. Labrosse, Stacie E. Goddard, and Joshua Rovner; with George Fujii. New York: Columbia University Press, 2023. P. 55–64.

18. National Security Strategy. October 2022. *The White House*: website. URL: <https://bidenwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf> (Last accessed: 15.04.2026).

19. National Security Strategy of the United States of America. November 2025. *The White House*: website. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/12/2025-National-Security-Strategy.pdf> (Last accessed: 15.04.2026).

20. Arnsdorf I., Birnbaum M., Lee M. In pageantry and politics, China summit yields Xi's goal – equal footing with U.S. *The Washington Post*. May 15, 2026. URL: https://www.washingtonpost.com/politics/2026/05/15/beijing-summit-yields-chinese-goal-equal-footing-with-us/?utm_source=chatgpt.com (Last accessed: 16.04.2026).

References

1. Ikenberry G. John. *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars*. Princeton: Princeton University Press, 2001. 293 p.

2. Ikenberry G. John. *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*. Princeton: Princeton University Press, 2011. 392 p.

3. Ikenberry G. John. *A World Safe for Democracy: Liberal Internationalism and the Crises of Global Order*. New Haven: Yale University Press, 2020. 432 p.

4. Kissinger H. *World Order: Reflections on the Character of Nations and the Course of History*. New York: Penguin Press, 2014. 420 p.

5. Allison G. The Myth of the Liberal Order: From Historical Accident to Conventional Wisdom. *Foreign Affairs*. 2018. Vol. 97, № 4. P. 124–133.

6. Haas R. How a World Order Ends. And What Comes in Its Wake. *Foreign Affairs*. January / February 2019. Vol. 98, № 1. P. 22–30.

7. Glaser S. L. A Flawed Framework: Why the Liberal International Order Concept Is Misguided. *International Security*. 2019. Vol. 43, № 4. P. 51–87. DOI: https://doi.org/10.1162/isec_a_00343

8. Acharya A. *Constructing Global Order: Agency and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 215 p.

9. Mearsheimer J.J. Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order. *International Security*. Spring 2019. Vol. 43, № 4. P. 7–50. DOI: https://doi.org/10.1162/ISEC_a_00342

10. Schweller R. L. *Broken Cycle: World Politics in the Age of Dissent*. Cambridge: Cambridge University Press, 2026. 323 p.

11. Kagan R. *The Jungle Grows Back: America and Our Imperiled World*. New York: Knopf, 2018. 192 p.

12. Munich Security Report 2025: Multipolarization / Edited by Tobias Bunde, Sophie Eisentraut and Leonard Schütte. Munich: Munich Security Conference, February 2025. DOI: <https://doi.org/10.47342/EZUC8623>

13. Munich Security Report 2026: Under Destruction / Edited by Tobias Bunde and Sophie Eisentraut. Munich: Munich Security Conference, February 2026. DOI: <https://doi.org/10.47342/JWIE5806>

14. Jervis R., Labrosse D. N., Goddard S.E., Rovner J. Introduction. *Chaos Reconsidered: The Liberal*

Order and the Future of International Politics / Edited by Robert Jervis, Diane N. Labrosse, Stacie E. Goddard, and Joshua Rovner; with George Fujii. New York: Columbia University Press, 2023. P. 1–11.

15. Bull H. The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics. Third Edition. Basingstoke: Palgrave, 2002. 329 p.

16. Cooley A., Nexon D. Exit from Hegemony: The Unraveling of the American Global Order. New York: Oxford University Press, 2020. 305 p.

17. Schweller R. L. Trumps Realism. Chaos Reconsidered: The Liberal Order and the Future of International Politics / Edited by Robert Jervis, Diane N. Labrosse, Stacie E. Goddard, and Joshua Rovner; with George Fujii. New York: Columbia University Press, 2023. P. 55–64.

18. National Security Strategy. October 2022. The White House: website. URL: <https://bidenwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf> (Last accessed: 15.04.2026).

19. National Security Strategy of the United States of America. November 2025. The White House: website. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/12/2025-National-Security-Strategy.pdf> (Last accessed: 15.04.2026).

20. Arnsdorf I., Birnbaum M., Lee M. In pageantry and politics, China summit yields Xis goal – equal footing with U.S. The Washington Post. May 15, 2026. URL: https://www.washingtonpost.com/politics/2026/05/15/beijing-summit-yields-chinese-goal-equal-footing-with-us/?utm_source=chatgpt.com (Last accessed: 16.04.2026).

Отримано: 17.04.2026

Прийнято до публікації: 14.05.2026

Опубліковано: 15.05.2026